

УДК 378:821.161.2(477.51)

DOI 10.31654/2663-4902-2020-PP-4-97-107

Забарний О. В.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української літератури, методики її навчання та журналістики Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

**ЛІТЕРАТУРНА ОСВІТА У НИЖИНСЬКІЙ ВИЩІЙ ШКОЛІ:
ІСТОРІЯ І СЬОГОДЕННЯ КАФЕДРИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

У статті висвітлюються етапи розвитку літературної освіти у Ніжинській вищій школі з часу її становлення і до сьогодення. Досліджуються методика навчання літератури в Гімназії вищих наук імені князя О. Безбородька, яка дозволила підготувати низку всесвітньовідомих літераторів, таких як Микола Гоголь, Нестор Кукольник, Євген Гребінка, Віктор Забіла, Леонід Глібов та інші. У дослідженні оглядово розглядаються питання про організацію літературної освіти у фізико-математичному та юридичному Ліцеях імені князя О. Безбородька, а також у історико-філологічному інституті. Аналізується підбір викладачів навчального закладу, серед яких було багато визначних учених-науковців та літераторів тієї доби, таких як академіки Імператорської академії наук професори М. Лаєвський, М. Грот, А. Будилевич, М. Сперанський, Р. Брандт, Ю. Карський та інші, а також письменники-літературознавці І. Кульжинський, П. Марочевський, М. Затеркевич.

У статті досліджено процес становлення та еволюцію розвитку кафедри української літератури у Ніжинській вищій школі з моменту її створення (1930) і до сьогодення. Висвітлено найбільш важливі періоди в житті кафедри, досліджено напрямки її науково-методичної роботи, повідомлено про організацію позанавчальної роботи зі студентами.

Окремо досліджується процес становлення літературної студії вишу. За час існування Ніжинської вищої школи з її аудиторій вийшли на терена літературного процесу 196 вихованців. Серед них лауреати Національної премії імені Тараса Шевченка Юрій Збанацький, Євген Гуцало, Леонід Горлач, відомі письменники та літературознавці української діаспори Ольга Мак, Анатолій Калиновський, Леонід Полтава, Петро Одарченко, Іван Кошелівець та інші.

В статті досліджуються творчі долі керівників літературної студії, письменників Миколи Сайка, Олександра Королевича, Павла Сердюка, лауреата Національної премії імені Тараса Шевченка, академіка АН України Дмитра Наливайка, поета і перекладача, професора Олександра Астаф'єва.

Велика увага у дослідженні приділена процесу зародження і становленню національно-демократичних поглядів серед викладачів Ніжинської вищої школи у 60–90-х роках ХХ століття. Розповідається про демократичні погляди Лесі Коцюби, Григорія Аврахова, Івана Бровка, Дмитра Наливайка та інших.

Велику увагу у дослідженні приділено питанню функціонування кафедри української літератури, методики її навчання та журналістики Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя у сучасні часи.

Ключові слова: літературний процес, літературознавчі дослідження, художні твори, літературна студія, позанавчальна робота, науковий процес, літературна критика.

Постановка проблеми. За 200 років свого існування Ніжинська вища школа набула багатий досвід роботи з обдарованою, творчою молоддю. Особливо вагомими набутками маємо в галузі літературної освіти, адже з аудиторій Гоголівського вишу, за весь період його існування, вийшло 196 письменників та літературознавців, які збагатили своїм творчим доробком світову та національну літератури. Дослідження

проблеми виховання творчої молоді, організація навчальної та позанавчальної роботи з нею, роль у цьому процесі наукової кафедри та творчого об'єднання, а також вплив на студентів яскравої, неординарної особистості педагога-наставника і склали *актуальність* дослідження даної проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У літературознавчій та методичній літературі дуже мало публікацій, які б досліджували проблему впливу наукових кафедр на творчу особистість студента. До проблеми історії створення та еволюції розвитку кафедри української літератури Ніжинського вишу у своїх дослідженнях зверталися доктори філологічних наук, професори Г. Самойленко, О. Ковальчук, О. Астаф'єв. Методичні аспекти досліджуваної проблеми у своїх публікаціях висвітлювали професори Т. Бугайко, Є. Пасічник, Ю. Бондаренко.

Психологічний аспект роботи з творчою молоддю обґрунтували в своїх працях Л. Виготський, С. Рубінштейн, А. Стрижалецький, В. Роменець та інші вчені.

Метою даної статті є вивчення і узагальнення досвіду роботи кафедри української літератури Ніжинського вишу з творчо обдарованою молоддю. Дослідження історичного минулого кафедри та розкриття творчих особистостей викладачів, які працювали на ній. Представлення наукових досягнень кафедри у сучасний час.

Виклад основного матеріалу. Питанню літературної освіти вихованців у Ніжинській вищій школі протягом усього періоду її існування відводилося чільне місце. Вже з перших років існування Гімназії вищих наук імені князя О. Безбородька в закладі вирувало літературне життя. Професор російської словесності Перфеній Нікольський викладав вихованцям риторику, основи віршування, відомості про літературу, поетику, теоретичну та практичну логіку. Основну увагу у своїй методиці П. Нікольський приділяв аналізу творів і практичним заняттям. Отож, у 4 класі вихованці вивчали риторику, у 5 – риторику і поетику, де передбачалось написання невеликих віршованих творів; у 6 класі – поетику з роз'ясненням головних родів її і наведенням прикладів; у 7 класі вивчали логіку теоретичну, з практичним викладом філософських початків, а також словесність з написанням прозових та віршованих творів; у 8 та 9 класі – подальше практикування у написанні прозових і віршованих творів, естетичний аналіз кращих творів російських письменників у прозі і поезії з урахуванням вивченого матеріалу про стиль, смаки і критику [5, с. 35–36].

Такий комплекс літературних знань дозволяв вихованцям ґрунтовно засвоїти основи теорії літератури. У закладі була сформована чудова бібліотека.

Окрім того, у позанавчальний час вихованці активно займалися літературною діяльністю: діяли літературні гуртки, видавалися рукописні альманахи "Метеор літератури", "Північна зоря", "Літературне ехо", рукописні журнали "Аматюзія" та "Піфія", активно діяв гімназичний театр. У навчальному закладі сформувалося літературне об'єднання, до якого увійшли: Микола Гоголь, Нестор Кукольник, Костянтин Базілі, Олександр Данилевський, Микола Прокопович та Василь Любич-Романович. Були створені сприятливі умови для розвитку творчих обдарувань вихованців.

Усе це згодом дало вагомі результати. У світову і вітчизняну літературу увійшли своїми творами письменники Микола Гоголь, Нестор Кукольник, Віктор Забіла, Євген Гребінка, Микола Білевич, Олександр Данилевський, Микола Прокопович, Яків де Бальмен і цей перелік можна продовжувати.

Коли ми говоримо про літературу, мова, безперечно, йде про російську словесність. Колоніальна політика царизму в XIX столітті не дозволяла розвиватися національним культурам та літературам. Проте отримані ґрунтовні теоретичні знання та глибоке розуміння життя народу дозволило вихованцям Ніжинської вищої школи створити чудові художні твори української літератури (Євген Гребінка, Віктор Забіла, Олександр Афанасьєв–Чужбинський, Леонід Глібов та ін.); білоруської літератури (Францішек Богушевич, Юхим Карський, Михайло П'ятухович); інгуської літератури (Чах Ахрієв, Асламбек Базоркін); естонської літератури (Йоганес Аавік); мордовської літератури (Анатолій Рябов).

У ХХ столітті літературознавці почали досліджувати "ніжинську гілку" українського романтизму, творчість Євгена Гребінки, Віктора Забіли, Олександра Афанасьєва-Чужбинського.

Велике значення для формування літературних смаків вихованців мав і добір викладацького складу навчального закладу. Слід зазначити, що останнім директором Ніжинського юридичного ліцею був Михайло Чалий – автор найпершої і найповнішої біографії Тараса Шевченка; на початку 40-х років у канцелярії ліцею працював Пантелеймон Куліш; у 1849–1959 роках викладачем ліцею працював Пилип Морачевський – перший перекладач "Біблії" українською мовою, укладач "Словника малоросійської мови"; викладачами у ліцеї працювали письменники Іван Кульжинський та Михайло Затиркевич.

Це, безперечно, вплинуло на розвиток творчих обдарувань ліцеїстів Леоніда Глібова, Франтішека Богушевича, Миколи Гербеля, Євгена Дриянського, Миколи Макарова.

До слова, Юридичний ліцей князя Безбородька готував юристів-практиків. Проте серед 6 наукових кафедр правового спрямування керівництво закладу вирішило зберегти одну гуманітарну – кафедру теорії поезії та російської словесності. Згодьтесь, оригінально, поліцейський слідчий, який добре обізнаний з теорією віршування, або ж суддя, який добре розуміється на античній літературі. Але ж так було... Навчали також французької та німецької мовам.

Вихованець юридичного ліцею, згодом відомий в Україні письменник, літературознавець, мистецтвознавець Василь Горленко у кінці ХІХ століття написав низку робіт про українських письменників Івана Котляревського, Г. Квітку-Основ'яненка, Панаса Мирного, Івана Франка, Якова Щоголева, про українських кобзарів та лірників. В. Горленко вперше опублікував прозові твори Тараса Шевченка.

У своєму дослідженні "Тарас Шевченко і Ніжинська вища школа" професор Г. Самойленко зазначив, що серед друзів і близьких знайомих Кобзаря налічувалося більше 30 вихованців Гімназії вищих наук та Фізико-математичного і Юридичного ліцеїв імені князя О. Безбородька [4, с. 156].

У Ніжинському історико-філологічному інституті, який існував з 1875 до 1920 року особливого розвитку набула славістика. Першим ректором інституту був видатний учений – славіст, доктор російської філології, професор Микола Лавровський, згодом академік Імператорської АН у Петербурзі. Він запросив на роботу до Ніжина відомих вчених-славістів Р. Фохта, А. Будиловича, Р. Брандта, М. Соколова, психолога М. Грота. Сам директор читав курс історії російської літератури.

В інституті вивчали багато слов'янських та германських мов і літератур. Під забороною була лише українська мова та література. Проте у першому десятилітті ХХ століття вчені інституту починають звертатися до української літератури. Професор М. Сперанський досліджує "Енеїду" І. Котляревського, професор І. Іванов – творчість Т. Шевченка. У 1910 році професор К. Радченко порушує питання про викладання у навчальному закладі української мови та літератури, проте отримує відмову.

Така ґрунтовна філологічна підготовка дозволила згодом розширити свої наукові горизонти вихованцям вишу, відомим ученим, професорам Володимиру Рязанову, Михайлу Державіну, Юхиму Карському, Михайлу Даденкову, Володимиру Данилову, Петру Волинському, Олександрю Музиченку, Петру Заболоцькому. А у скарбницю української літератури увійшли твори Олексія Плюща, Івана Капустянского, Георгія Феддерса.

Свій відлік історія кафедри української літератури розпочинає з часу пореволюційного. З архівних джерел відомо, що в 1917–1918 навчальному році в Інституті було засновано кафедри української мови, української літератури та історії України. У 1919–1920 навчальному році курс історії української літератури по кафедрі російської мови і словесності та історії української мови і літератури читав професор О. Грузинський. 10 березня 1919 року в інституті відбулося засідання конференції, присвячене пам'яті Т. Шевченка. З доповідями "Тарас Шевченко і народна освіта"

виступив професор О. Грузинський, "Шевченко в історії української громадянської думки" – викладач Г. Іваниця [3, с. 73].

Реформування навчального закладу у роки перших десятиріч ХХ століття призвело не лише до зміни назв вишу (Науково-педагогічний інститут, Інститут народної освіти, Інститут соціального виховання), але й до докорінної перебудови навчального процесу. Нова влада ставила нові вимоги, нове соціальне замовлення. Проте дух демократизму, який був започаткований у перші роки створення навчального закладу, продовжував жити і не корився.

Саме в Інституті соціального виховання у 1929 році була утворена секція української мови і письменства, а у жовтні 1930 року – окрема кафедра української літератури. У 1930 році кафедра мала у своєму складі трьох викладачів, завідував кафедрою відомий літературознавець, професор Євген Ненадкевич. У 20–30-ті роки у Ніжинському виші здобували освіту і працювали відомі літературознавці Петро Одарченко, Ульріх Фохт, Олександр Германович, Олексій Моренець, Іван Кошелівець (Ярешко).

З 1933 року розпорядженням Народного комісаріату освіти України виш був реорганізований у Ніжинський педагогічний інститут. У цьому ж році, після закриття Лубенського учительського інституту, до Ніжина був переведений український поет і літературознавець Микола Сайко. З 1934 року він очолив літературну студію інституту, а з 1935 року – кафедру української літератури. У 1939 році на кафедру прийшов працювати український письменник Олександр Королевич (Лесь Гомін), автор роману "Голгофа", повісті "Люди" та збірки оповідань.

У ці роки в інституті навчалися відомі згодом в українській діаспорі письменники Анатолій Калиновський (Анатоль Галан), Ольга Мак, Леонід Полтава, а також українські радянські письменники Юрій Збанацький, Олекса Ющенко, Анатолій Дрофань, Прокіп Мисник, Андрій Бурлака, Петро Артеменко, Іван Москаленко, Борис Левін, Йосип Дудка та ін.

Завершили навчання у виші і ряд відомих літературознавців. Серед них: Микола Шамота (згодом лауреат Шевченківської премії, директор Інституту літератури АН України), Володимир Тищенко, Сергій Заволока, Віктор Хоменко, Андрій Павелко, Леонід Полонський.

Роки сталінських репресій 1932–1938 років завдали відчутних втрат Ніжинській вищій школі. Було заарештовано і засуджено до різних термінів ув'язнення більше 30 працівників вишу. Серед них директор інституту Микола Загорецький, професори Лев Окіншевич, Євген Рихлик, Вадим Дорошенко, доценти Іван Павловський, Олександр Яненко, Микола Сайко.

Завідувач кафедри мови та літератури (1934) Олександр Яненко читав студентам лекцію "В. І. Ленін про літературу". Студент Лазар Полонський запитав: "А який вклад у літературознавство вніс товариш Сталін?". На що викладач відповів: "У товариша Сталіна немає праць про літературу". Цього було досить, щоб за доносом студента Полонського, суд засудив доцента О. Яненка до 10 років позбавлення волі. Через рік у в'язниці О. Яненко помер від хвороби [5, с. 254].

Член літературної студії, комсомольський поет Петро Артеменко доніс на свого викладача Миколу Сайка за те, що той розкритикував його вірша. Сайку інкримінували "політичну незрілість" і пів року протримали у ніжинській в'язниці.

У вересні 1937 року студентам філологічного факультету цілий семестр викладали курс "Історії ВКП (б)" та військової справи, оскільки мовознавчі дисципліни було викладати нікому. Викладачі були або під слідством, або ж заарештовані.

Роки Другої світової війни докорінно змінили світогляд студентів та викладачів інституту. У перші дні війни на фронт пішло 50 викладачів та сотні студентів-добровольців.

15 вересня 1943 року Ніжин був звільнений від німецьких окупантів, а 15 листопада відновилося навчання у педагогічному інституті. На літмовний факультет інституту поновилося на навчання 204 студенти (104 на український відділ, 100 на російський). Перший повоєнний склад кафедри української літератури (1944–1945 рр.)

налічував чотири особи: завідувач кафедри, старший викладач О. Білан, доцент М. Сайко, старші викладачі О. Оніпко та О. Королевич; в учительському інституті українську літературу викладав В. Хоменко.

Літературною студією у цей час продовжував керувати доцент Микола Сайко. Проте у 1948 році його знову заарештували. Доведений до відчаю працівниками КДБ він закінчив життя самогубством у 1949 році. З цього ж року студію очолює Олександр Королевич. Під його керівництвом формувалися світоглядні та громадянські позиції майбутніх письменників Віктора Костюченка, Дмитра Олександренка, Віктора Телепченка, Дмитра Куровського, Петра Галактіонова. Видавався рукописний альманах "Зростання" (1953 р.).

У 1957 році студентська група 3 курсу українського відділення, куратором якої був О. Королевич, заступилася за звільненого з роботи викладача М. Чубача. Дирекція застосувала репресії. Кількох студентів виключили з інституту, а О. Королевича звинуватили в тому, що він "послабив політичну пильність, сприяв розвитку нездорових настроїв у групі". Директор інституту М. Повод оголосив Олександрові Дмитровичу сувору догану, а 1 вересня 1957 року звільнив його з роботи з вимогою негайно звільнити службову квартиру. Це призвело до інфаркту у письменника. Хворий письменник переїхав до батьків у Черкаси де і помер 16 січня 1958 року. Так трагічно закінчилася доля ще одного талановитого викладача кафедри української літератури [5, с. 313].

У 50–70-ті роки ХХ століття кафедра української літератури Ніжинського педагогічного інституту імені Миколи Гоголя поповнилася новими талановитими викладачами: доцентами Григорієм Авраховим, Лесею Коцюбою, Володимиром Крутиусом, старшим викладачем Юрієм Савченком, а трохи згодом доцентами Павлом Сердюком та Петром Дроботом.

Двадцять років (з 1944 до 1964 року) очолював кафедру доцент О. Білан. У цей період на кафедрі працювали доценти А. Косінов, Г. Неділько, старший викладач Г. Перведисов і вищезгадані викладачі. Три роки (до обрання його на посаду декана) кафедру очолював доцент Григорій Аврахов (1965–1968). З 1968 і до 1978 року кафедру української літератури очолював доцент Георгій Якович Неділько.

Викладачі кафедр мали власний спектр наукових інтересів. Г. Неділько – знаний шевченкознавець, автор монографій "Тарас Шевченко", "Тарас Шевченко. Семінарії", "Тарас Шевченко і літературне життя Київського університету"; Г. Аврахов – відомий методист, автор монографії "Художня майстерність Лесі Українки – лірика"; П. Сердюк – літературний критик, член Спілки письменників України, автор книги "Людина в поемі".

Кафедра української літератури організувала і провела низку наукових зібрань, зокрема, Всеукраїнську наукову конференцію присвячену Тарасу Шевченку (1961), Республіканську наукову конференцію присвячену 150-річчю з дня народження Євгена Гребінки (1962), на якій були заслухані доповіді професорів П. Волинського, І. Пільгука, А. Недзвідського.

Літературну студію інституту в 1957 році очолив доцент кафедри української літератури Андрій Косінов. Людина поміркованих поглядів. У його долі були злети і падіння. Від посади особистого помічника Першого секретаря ЦК КП (б) України Станіслава Косіора аж до завідуючого складом у далекому Актюбінську під час заслання. Репресії зламали його, а тому він був надзвичайно обережним, контролював кожне слово, застерігав у цьому і студентів... А тому літстудія фактично перестала існувати... [2, с. 180].

Відродив життя літстудії її новий керівник, доцент кафедри російської та зарубіжної літератури Дмитро Сергійович Наливайко, нині лауреат Національної премії імені Тараса Шевченка, академік НАН України. Він керував літстудією інституту з 1958 до 1969 року. Вихованець аспірантури Ленінградського університету Наливайко приніс до Ніжина свіже повітря справжньої свободи і демократії. Це з його розуму і серця черпали творчу енергію і натхнення члени літстудії, а згодом відомі українські письменники-шістдесятники Євген Гуцало, Володимир Мордань,

Анатолій Давидов, Леонід Горлач, Віктор Вовк і вже пізніші Микола Побелян, Анатолій Мойсієнко, Валентина Хоменко, Олександр Саміленко... А яких чудових літературознавців виховала літстудія під його керівництвом... доктори наук, професори Олександр Ковальчук, Павло Михед, Олександр Бобир і цей перелік можна продовжувати.

Кафедра української літератури у цьому складі провела низку цікавих виховних заходів. У 1965 році у Ніжинському педагогічному інституті кафедрою було організовано і проведено зустріч з українським письменником Б. Антоненком-Давидовичем. Обговорювали його роман "За ширмою". Саме тоді, привселюдно доцент Леся Коцюба заявила: "Сьогодні за ширмою історії лежить тяжко хвора і безпомічна наша мати Україна, очікуючи смерті, а її сини своєю байдужістю сприяють цьому". Зала вибухнула оплесками. Цього було достатньо, щоб КДБ встановило за Коцюбою нагляд [1, с. 55].

7 травня 1968 року гурт викладачів інституту на чолі з членами кафедри української літератури Григорієм Авраховим, Лесею Коцюбою, керівником літстудії Дмитром Наливайком надіслали вітальну телеграму письменнику Олесю Гончару з приводу виходу його роману "Собор", який був підданий нищівній критиці з боку партійних органів. Такий вчинок підтримав і окрилив письменника, але накликів гнів директорату і місцевих партійців. 17 березня 1970 року Олесь Гончар відвідав Ніжинський педінститут. Зустрівся зі студентами й особисто подякував викладачам кафедри літератури за підтримку.

12 грудня цього ж року з ініціативи Дмитра Наливайка до Ніжинського педагогічного інституту на зустріч зі студентами завітали молоді письменники Євген Гуцало, Григій Тютюнник, Іван Драч, Микола Вінграновський, Борис Олійник і критик Анатолій Шевченко. На зустрічі мова пішла про стан української мови, української культури; поети читали твори, які ніде ще не були опубліковані. Зала вирувала від емоцій... і все це записували на плівку працівники КДБ. Згодом все це стало відомо в Секретаріаті ЦК КПУ. З'явився лист ЦК КПУ "Про недоліки ідеологічної роботи в Ніжинському державному педінституті". Керівник літстудії та всі літстудійці були взяті на облік в КДБ. А згодом доцента Д. Наливайка відсторонили від керівництва літстудії.

У кінці 1967 року доцент кафедри педагогіки та психології Іван Бровко привіз до Ніжина рукопис праці Івана Дзюби "Інтернаціоналізм чи русифікація?". Викладачі кафедри української літератури Леся Коцюба, Володимир Крутиус, на чолі з деканом факультету Григорієм Авраховим, організували передачу цієї праці за кордон. У 1968 році вона вийшла у мюнхенському видавництві "Сучасність", а згодом була перевидана у більшому накладі в Лондоні та Нью-Йорку. Саме через цю працю світ дізнався про Україну. Ця справа набула розголосу, і викладачів, які були пов'язані з нею, звільнили з роботи, деяким оголосили догани [5, с. 318].

Так сталося, що до 1970 року з Ніжина виїздять Григорій Аврахов, Дмитро Наливайко, Іван Бровко, Іван Шпаківський, у 1974 році звільняють з інституту Лесею Коцюбу. Але на роботу до Ніжинського педагогічного інституту переходять викладачі-літературознавці Іван Заєць, Петро Никоненко, Степан Пінчук, зі школи до вишу переходять працювати старші викладачі Віра Олійник та Петро Кобернюк. У 1975 році переходить працювати на кафедру літератури вихованець вишу Олександр Ковальчук, а у 1976 році він захищає кандидатську дисертацію з творчості Максима Рильського.

Отож, у 70–80-х роках на кафедрі української літератури працювали доценти Г. Неділько, П. Сердюк, В. Крутиус, І. Заєць, С. Пінчук, О. Ковальчук, старші викладачі В. Олійник, П. Кобернюк.

У 1973 році на базі Ніжинського ордена Трудового Червоного Прапора державного педагогічного інституту імені М. В. Гоголя була проведена Всесоюзна XXI Шевченківська конференція "Шевченко і літератури народів СРСР", яку спільно із Інститутом літератури АН України провела кафедра української літератури Гоголівського вишу. На конференції з доповідями виступали вчені-літературознавці з

усіх союзних республік СРСР, від України доповідь проголосив академік Євген Кирилук.

У 1977 році на Республіканській науковій конференції, організованій з нагоди 150-річчя Леоніда Глібова на базі філологічного факультету НДПІ, було виголошено понад 30 доповідей.

Літературну студію Ніжинського державного педагогічного інституту з 1970 і до 1989 року очолював доцент кафедри української літератури, кандидат філологічних наук, член Спілки письменників України Павло Олександрович Сердюк. Людина виняткової толерантності і справді національного патріотизму. А той факт, що з двадцяти п'яти студентів, активних членів літстудії, п'ятнадцять на сьогодні стали членами Національної спілки письменників України, свідчить про високу професійну підготовку педагога, його вміння інтуїтивно віднаходити творчу молодь, а згодом вкладати у неї увесь свій педагогічний талант і виводити на письменницькі орбіти. Сьогодні імена письменників Таїсії Шаповаленко, Володимира Сапона, Володимира Сенцовського, Олександра Петькуна, Анатолія Шкуліпи, Івана Просяника, Миколи Луговика, Любові Пономаренко, Олександра Забарного, Тетяни Сидоренко добре відомі читачам України. Сердюкова студія підготувала для української науки цілий гурт літературознавців та мовознавців. Це доктори філологічних наук, професори Володимир Кузьменко, Олександр Петькун, Алла Бондаренко; доктори педагогічних наук, професори Юрій Бондаренко та Світлана Жила; доценти Олег Васишин, Олена Охріменко, Олексій Сидоренко та інші.

З 1979 року до 2012 року кафедру української літератури у Ніжинській вищій школі очолював доцент, а з 1992 року – професор, доктор філологічних наук Олександр Герасимович Ковальчук. За час керівництва кафедрою професор О. Ковальчук виступив ініціатором цілої низки проєктів і реформацій. Серед них найбільш вдалим, на мою думку, стали: формування викладацького складу кафедри за рахунок кращих вихованців факультету. На кафедру прийшли молоді викладачі, які в короткий строк захистили кандидатські і навіть докторські дисертації. Якісно зросла наукова робота. Саме за часів керівництва кафедрою професором О. Ковальчуком викладачі почали працювати над колективними науковими темами кафедри. Так, кафедрою було розроблено низку наукових тем, які згодом були впроваджені в практику загальноосвітньої та вищої школи. Серед них: "Українсько-російські літературні взаємозв'язки та вивчення їх у школі"; "Жанрово-стильові шукання в українській дожовтневій і радянській літературі"; "Дослідження творчого спадку Володимира Винниченка" та інші.

У середині 80-х років на кафедру приходять працювати викладачі О. Моціяка та О. Астаф'єв, згодом вони захищають кандидатські, а Олександр Григорович і докторську дисертацію і значно активізували роботу кафедри.

На початку 90-х на кафедру української літератури приходять працювати доцент Н. Михальчук та старші викладачі О. Гадзинський і Т. Сидоренко, а з 1995 року склад кафедри поповнюється викладачем В. Хархун, яка згодом захищає кандидатську, а потім і докторську дисертацію.

Літературною студією вишу керує доцент кафедри української літератури, член Національної спілки письменників України, поет, перекладач, публіцист Олександр Григорович Астаф'єв. Навколо нього гуртується творча молодь, яка згодом поповнить лави українського письменства. Це Анатолій Дністровий, Олена Степаненко, Сергій Коноваленко, Марія Столярова, Олексій Маслов. Члени літстудії стають переможцями багатьох престижних літературних конкурсів: Анатолій Дністровий – міжнародного літературного конкурсу "Гранослов" та видавництва "Смолоскип", Сергій Коноваленко – міжнародного конкурсу Б. І. Антонича; Олена Степаненко – міжнародного конкурсу видавництва "Смолоскип". Будучи ще студентами, ці літстудійці вже видали свої перші книжки.

Усього ж за час керівництва кафедрою професором О. Ковальчуком було захищено 3 докторські і 7 кандидатських дисертацій, опубліковано більше 20 наукових монографій та навчальних посібників; 3 підручники з грифом МОН України для

загальноосвітньої школи; проведено майже два десятки наукових зібрань та конференцій.

Кафедра української літератури стала організатором численних зустрічей із провідними українськими письменниками. До вишу у цей період завітали: Олесь Гончар, Павло Загребельний, Юрій Збанацький, Леонід Горлач, Борис Олійник, Юрій Мушкетик, Василь Земляк, Дмитро Павличко, Володимир Яворівський, Віталій Коротич та інші.

З 2012 до 2016 року кафедру української літератури в Ніжинському державному університеті імені Миколи Гоголя очолювала доктор філологічних наук, професор Валентина Петрівна Хархун. Вона багато доклала зусиль, щоб утвердити престиж кафедри серед міжнародної спільноти. Професор В. Хархун знаний і шанований у світі літературознавець, член Наукового Товариства імені Тараса Шевченка у Нью-Йорку, переможниця численних наукових ґрантів (серед них і ґрант Канадійського Інституту Українських Студій). Вона учасниця численних наукових зібрань та конференцій в Україні, США, Польщі, Іспанії, Чехії, Хорватії, Литві, Росії. Валентина Петрівна автор 2 монографій та більше 120 наукових публікацій опублікованих у фахових виданнях України і зарубіжжя.

За час керівництва кафедрою професора В. Хархун було успішно реалізовано два наукових проєкти: діяльність Винниченкознавчої наукової лабораторії (2001) та *Studia Sovietica* (2007). Вона успішно керувала аспірантськими науковими дослідженнями. За її керівництва захищено 3 кандидатські дисертації. Професор В. Хархун – науковий редактор чотирьох "Винниченкознавчих зошитів" та 3 випусків збірника "*Studia Sovietica*".

З гостьовими лекціями В. Хархун виступала у провідних університетах світу (серед них Гарвардському, Колумбійському, Принстонському, Торонтському, Ягеллонському, Варшавському та ін.).

У травні 2016 року студентка 3 курсу філологічного факультету Аліна Микитенко стала переможцем Міжнародного конкурсу знавців української мови та літератури імені Тараса Шевченка і отримала стипендію Президента України. Готувала студентку до конкурсу доцент кафедри української літератури Олена Моціяка.

Літературною студією університету з 1998 і до 2015 року керував старший викладач кафедри української літератури, поет і перекладач Олександр Євгенович Гадзинський. Він згуртував навколо себе талановиту молодь, яка виявила свій літературний хист, беручи участь у численних літературних конкурсах та оглядах. Так, переможцям міжнародних конкурсів "Гранослов" та видавництва "Смолоскип" стали Анна Малігон, Тетяна Винник, Ярослав Гадзинський, Тетяна-Марія Литвинюк; переможцями конкурсу "Гранослов" стали Ольга Матвеева, Олег Єршов та Ольга Роляк; переможцями міжнародного конкурсу імені Олесея Гончара стали Тетяна Винник та Олена Сердюк (Печорна). До лав Національної спілки письменників України були прийняті Анна Малігон, Тетяна Винник, Олесея Білоцвіт (Ткаченко), Олена Марченко, Олена Печорна (Сердюк).

Літературна студія стала організатором щорічного поетичного фестивалю "Гоголівка" (2000–2015).

Кафедра української літератури стала організатором зустрічі студентів з письменниками України. Так, до Ніжина на гостини до вишу завітали Володимир Слабошпицький, Георгій Гусейнов, Юрій Покальчук, Віктор Неборак, Сергій Пантюк, Олег Короташ, Володимир Шовкошитний, Олександр Яровий, Максим Розумний, Оксана Куценко, Андрій Кокотюха, Дмитро Лазуткін та інші.

У травні 2015 року Всеукраїнське Шевченківське свято "В сім'ї вольній, новій..." приймала Чернігівщина. 21 травня до Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя завітали 60 письменників з України, Білорусії, Казахстану, Швеції, Ізраїлю, В'єтнаму. Відбулися зустрічі літераторів зі студентами університету.

З 2016 до 2019 року виконувала обов'язки завідувача кафедри української літератури доцент Оксана Миколаївна Капленко. Нею було багато докладено зусиль, щоб ліцензувати на факультеті спеціальність "Журналістика". Дякуючи її

зусиллям та ефективній організаційній роботі декана філологічного факультету доцента О. Забарного, це вдалося досягти. Отож, з 2017 року кафедра отримала назву "Кафедра української літератури та журналістики". На кафедрі прийшла працювати вихованка Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор з соціальних комунікацій, професор Тетяна Анатолівна Дзюба.

У зв'язку із реформуванням філологічного факультету в Навчально-науковий Інститут філології, перекладу та журналістики відбулися процеси об'єднання і на кафедрах вишу. Отож, у 2019 році було утворено нову кафедру "Української літератури, методики її навчання та журналістики". Очолив її доктор педагогічних наук, професор Юрій Іванович Бондаренко.

Професор Ю. Бондаренко знаний в Україні вчений-методист. Він автор монографій та посібників: "Теорія і практика навчання української літератури на філософсько-історичних засадах у старших класах загальноосвітньої школи" (2009 р.), "Методика шкільного вивчення української літератури на засадах ідеаційно-концептуального підходу: теорія і практикум" (2012), "Вивчення образів-персонажів літературного твору в школі: теорія і практикум" (2015), "Загальна модель шкільного навчання української літератури" (2017 р.) та ін.

Юрій Іванович успішно здійснює керівництво аспірантами зі спеціальності 014. Середня освіта. Українська мова і література.

Отож, на сьогодні кафедра "Української літератури, методики її навчання та журналістики" здійснює підготовку бакалаврів та магістрів за спеціальностями: 014. Середня освіта. Українська мова і література; 035. Філологія. Українська мова і література; підготовку бакалаврів за спеціальністю 061. Журналістика. Видавнича справа та редагування.

Літературознавчий спектр дисциплін на кафедрі забезпечують: доктор філологічних наук, професор Валентина Хархун та доценти, кандидати філологічних наук Ніна Михальчук і Оксана Капленко.

Спектр дисциплін з методики навчання літератури забезпечують: доктор педагогічних наук, професор Юрій Бондаренко та кандидат педагогічних наук, доцент Олександр Забарний.

Спектр дисциплін з журналістики забезпечують: доктор з соціальних комунікацій, професор, член Національних спілок письменників та журналістів України Тетяна Дзюба; кандидат наук з соціальних комунікацій, член Національної спілки краєзнавців України, доцент Надія Подоляко; кандидат педагогічних наук, член Національної спілки журналістів України, Національної спілки письменників України, доцент Олександр Забарний.

З 2018 року літературну студію Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя очолює поет, прозаїк, драматург, член Національної спілки письменників України Олександр Забарний. Літстудійці Денис Коськін, Карина Акоюн, Олександр Пильник, Оксана Кудлай стали переможцями Всеукраїнських та регіональних літературних конкурсів для юнацтва.

Отож, славна історія літературної кафедри Гоголівського вишу продовжується...

Висновки. Узагальнюючи вищесказане, доходимо висновку, що літературна освіта у Ніжинській вищій школі має давні історичні та літературно-мистецькі традиції. У їх основу закладені демократичні процеси навчання та виховання молоді; ґрунтовна фахова теоретична і практична підготовка майбутніх філологів; осягнення і осмислення психологічних аспектів творчості.

Велике значення у формуванні творчої особистості студента відіграє яскрава, неординарна особистість наставника-педагога. Життєві долі таких викладачів, як Леся Коцюба, Дмитро Наливайко, Григорій Аврахов, Павло Сердюк, Олександр Ковальчук стали зразком для наслідування багатьох поколінь ніжинських студентів.

Велике значення у розвитку літературних обдарувань та естетичних смаків студентів відіграє ефективно організована позааудиторна діяльність. Робота літературної студії, студентських наукових гуртків, поетичні вечори, творчі звіти молоді,

зустрічі з відомими письменниками України – все це сприяє розвитку творчих обдарувань молодшої людини. Організацією такої роботи і повинна займатися кафедра української літератури.

Окрім того, викладачі кафедри покликані ефективно організовувати і проводити навчальний процес, залучати студентів до активної наукової діяльності, зберігати, розвивати і примножувати історичні та наукові традиції своїх попередників.

Література

1. Аврахов Г. Г. Її знано всіма, Леся Йосипівна. Штрихи до реального портрета Л. Й. Коцюби. *Дивослово*. 2005. № 8. С. 54–55.
2. Забарний О. В. На кругозламах життя. *Літературний Чернігів*. 2017. № 2 (78). С. 175–189.
3. Ковальчук О. Г. Кафедра української літератури Ніжинського педуніверситету. *Слово і час*. 1990. № 5. С. 73–77.
4. Самойленко Г. В. Тарас Шевченко і Ніжинська вища школа. Ніжин, 2014. 250 с.
5. Самойленко Г. В., Самойленко О. Г. Ніжинська вища школа: сторінки історії. Ніжин, 2005. 420 с.

References

1. Avrahov, G. G. (2005). Yiyi znano vsima, Lesya Yosypivna. Shtrykhy do realnogo portretu L. Y. Kotsyuby [She is known to all, Lesya Yosypivna. Touches to the real portrait of L. I. Kotsyuby]. *Divoslovo – Divoslovo*. 8. 54–55 [in Ukrainian].
2. Zabarny, O. V. (2017). Na krugozlami zhyttya [At the break of life]. *Literaturnyi Chernihiv – Literary Chernihiv*. 2 (78). 175–189 [in Ukrainian].
3. Kovalchuk, O. G. (1990). Kafedra Ukrayinskoyi literatury Nizhynskogo peduniversitytetu [Department of Ukrainian Literature, Nizhyn Pedagogical University]. *Slovo i chas – Word and time*. 5. 73–77 [in Ukrainian].
4. Samoilenko, G. V. (2014). *Taras Shevchenko i Nizhynska vyshcha shkola* [Taras Shevchenko and Nizhyn Higher School]. Nizhyn: NDU M. Gogol Publishing House [in Ukrainian].
5. Samoilenko, G. V. & Samoilenko O. G. (2005). *Nizhynska vyshcha shkola: storinky istoriyi* [Nizhyn Higher School: pages of history]. Nizhyn: NDU M. Gogol Publishing House [in Ukrainian].

Zabarny O.

candidate of Pedagogical Sciences; Associate Professor of the Department of Ukrainian Literature, methodology of its studying and Journalism at Nizhyn Gogol State University

LITERARY EDUCATION AT NIZHYN HIGHER SCHOOL: HISTORY AND PRESENT OF THE UKRAINIAN LITERATURE DEPARTMENT

The article covers the stages of development of literary education in Nizhyn Higher School from its formation to the present days. The methods of teaching literature at the Gymnasium of Higher Sciences named after Prince O. Bezborodko, which allowed to train a number of world-famous writers, such as Mykola Gogol, Nestor Kukulnyk, Yevhen Hrebinka, Viktor Zabala, Leonid Glibov and others, are studied. The study reviews the organization of the Mathematical and Legal Lyceums named after Prince O. Bezborodko, as well as the Institute of History and Law. The analysis of the educational institution, including many prominent scientists and writers of the time, such as academicians of the Imperial Academy of Sciences, Professors M. Grot, Speransky, R. Brant, Y. Karsky and others, and literary writers I. Kulzhinsky, P. Marochevsky, M. Zaterkevich, selection of teachers M. Lavrovsky, A. Budilovich, M. Also writers-literary critics I. Kulzhinsky, P. Marochevsky, M. Zaterkevych.

The process of formation and evolution of the Department of Ukrainian Literature at Nizhyn Higher School from its inception (1930) to the present day has been researched in the article. The most important periods in the life of the department are covered, the directions of its scientific and methodical work, the organization of extracurricular work with students are investigated.

The process of the literary study of the university is studied separately. Nizhyn Higher School from its classrooms 196 pupils embarked on the path of literary process. Among them are the winners of the Taras Shevchenko National Prize Yuriy Zbanatsky, Yevhen Gutsalo, Leonid Horlach, famous writers and literary critics of the Ukrainian diaspora Olga Mak, Anatoliy Kalinovsky, Leonid Poltava, Petro Odarchenko, Ivan Koshelivets and others.

The creative destinies of the heads of the literary studio, writers Mykola Saik, Oleksandr Korolevych, Pavlo Serdyuk, laureate of the Taras Shevchenko National Prize, academician of the Academy of Sciences of Ukraine Dmitry Nalivayko, translator, poet and professor Oleksandr Astafyev.

Much attention in the research is paid to the process of emergence of democratic Nizhyn higher school in the 60–90^s of the XX formation of national views among teachers of the century. The democratic views of Lesya Kotsyuba, Hryhoriy Avrahov, Ivan Brovko, Dmytro Nalyvayko and others will be told. Much attention in the study is paid to the functioning of the Department of Ukrainian Literature, teaching methods and Journalism Department in Nizhyn State Mykola Gogol University in our times.

Key words: literary process, literary studies, works of art, literary studio, extracurricular work, scientific process, literary criticism.